

Александар Алексиев

НАВРАЌАЊЕ КОН ЖИВОТОТ И ТВОРЕЧКАТА ОДИСЕЈА НА РИСТО КРЛЕ

Во оваа пригода кога ја одбележуваме 100-годишнината од раѓањето на Ристо Крле (1900-1975), еден од основоположниците на нашата драма и театар, немам намера постојано да се задржувам на неговиот творечки опус, да ги анализирам и истакнувам неговите несомнени вредности посебно во однос на неговите претходници, но и на неговите современици.

Тоа досега сум го сторил повеќепати, како и многумина други негови најискрени почитувачи, поддржувачи и афирматори, иако за животната и творечката одисеја на овој скромн и тивок човек и уште поненаметлив автор, секогаш има и простор и можност да се откриваат нови валери, да се насетуваат се уште ненасетени длабочини. Тоа не е ни најмалку чудно, бидејќи е во прашање **една исклучителна појава** во нашата литература и драматургија, творештво кое остави длабока бразда во периодот меѓу двете светски војни.

Токму оваа констатација беше и фундаментот врз кој почиваше и мојот прв потемелен оглед за творештвото на Ристо Крле, напишан кон средината на шеесеттите години, а објавен уште во првото издание на мојата книга „Основоположници на македонската драмска литература“ во 1972 година. Секако, овој оглед беше подготвен во соработка со Ристо Крле кој ми ја стави на располагање сочуваната документација, како што истото нешто пред тоа го сторија и Васил Иљоски и Антон Панов, вклучувајќи ја и оставнината на Чернодрински при што несебично ми помогна неговата сопруга Марија Чернодринска со која имав можност неколку пати да се сретнам, бидејќи Војдан почина во 1951 година. И, иако од тогаш поминаа повеќе од три децении, на истото становиште стојам и денеска кога располагам со значително поцелосен увид во развојните процеси и насоки не само на нашата драма туку и на нашиот театар, независно од тоа дали во одреден историски период предност имал театарот, а во друг-драмата и обратно.

Битно е да се има предвид дека во еден подолг временски период кој може да се омеѓи од почетокот на минатиот век, кога е изведена „Македонска крвава свадба“, па се до средината на векот, и по бројот на авторите и по бројот на изведените или објавените нивни дела, драмата е доминантен

литературен род кај нас во споредба со поезијата и прозата што е парадокс сам по себе. А заслугата за тоа во голема мера му припаѓа и на Ристо Крле.

И не само тоа. И денеска сметам и тврдам дека Ристо Крле е еден од најталентираните наши драматурзи што се појавија и дејствуваа во периодот на двете светски војни, не потценувајќи го притоа придонесот на секој поодделен автор. Васил Иљоски беше најобразованиот и најфлексибилниот наш драмски автор. Панов - најамбициозниот и најсамоуверениот, па затоа пребрзо се заплетка во мрежата на сопствената суета, оставајќи ни го во наследство единствениот негов позначаен текст - социјалната мелодрама „Печалбари“. А Крле меѓу нив и не само меѓу нив, е најповлечениот автор во себеси, закопчан до грло со безброј петлици, речиси некомуникативен, скроман и ненаметлив до незабележливост, научен и примирен со секакви неправди, игнорирање и потценување, претешки за неговите кривки плеќи. Иако, понекогаш, знаеше и да експлодира, да се издиши. Но многу ретко и исклучиво во кругот на семејството и блиските пријатели. Но затоа пак беше неизмерно сигурен, па дури и презборлест кога се наоѓаше на своја почва - кога „раскажуваше“, сеедно дали притоа ја ползува дијалогската форма или некој друг дискурс. Мислам, поконкретно на неговата „Автобиографија“.

Задоволството што самиот го чувствувааше кога „создаваше“, оној нездржлив изблик на творечката имагинација, суптилно доловената атмосфера што еманира од неговите дела, тоа е оној флуид кој се пренесува на читателот или на гледачот. А тој не исчезнува и кога елаборира значајни и сложени етички, морални, психолошки или социолошки дилеми, проблеми. И тоа најмногу поради ненаметливоста и искреноста, поради отсуството на попување и умување односно поради елиминирањето на конструкцијата и изнасиленоста, нурнат во одгатнувањето на предизвиците на судбината, по примерот на своите антички претходници, како што поодамна умесно констатира Коле Чашуле.

Токму тоа го импресионира и Велимир Живоиновиќ-Масука и екипата што беше собрана околу него во тогашното кралско Народно позориште во Скопје -режисерот Јосип Срдановиќ и драматургот Слободан Јовановиќ, па веднаш се зафатија со изведбата на драмскиот првенец на Ристо Крле. Масука дури беше подготвен да ја жртвува и сопствената кариера како управник, бранејќи го младиот и анонимен автор од нападите на екстремните

српски националисти, загрижени дека постепено ќе се создаде македонски литературен јазик. Затоа, драмскиот првенец на Крле и неговата судбина мораше да ја разреши владата на Милан Стојадиновиќ во Белград. А тоа навистина е уникатен случај како што е просто неверојатно дека Крле во „Парите се отепувачка“.

Во драмата „Недоразбирање“ и Албер Ками обработуваат сличен мотив. Крле во 1937 година, Ками во 1944 година.

Блаже Конески, пак, уште во почетокот на 1945 година додека формирањето на МНТ се уште беше во тек, јавно се заложи една од неговите први премиери да бидат „Милионите маченици“ од Крле. А на нашите „граматичари“ им препорача да ги проучуваат драмите на Крле и поради сочниот народен јазик, а особено кога е во прашање македонската синтакса. Меѓутоа, на овој реномиран и тогаш најквалификуван наш театар, му беа потребни цели две децении да се досети дека дел од нашето драмско наследство се и делата на Крле, изведувајќи ја „Антица“ дури во 1965 година. „Парите се отепувачка“ за прв пат МНТ ја изведе во 1970 година во режија на Бранко Ставрев, а кон истиот текст тој се наврати и во 1976 година.

Ако се земе предвид дека, меѓувремено, неговите драми се изведувале во театрите на внатрешноста, тоа само по себе значи дека раководните тимови на МНТ или биле неспособни да го сфатат значењето на драмското творештво на Крле или пак тие биле претежок залак за нив. Најверојатно, поради нивната повеќеслојност и наративна структура.

Не помалку збунува и неговата службена кариера. Првото скалило е службеник во сметководството на Радио Скопје. Следното - благајник во МНТ, за да заврши како технички секретар на ДПМ. И тоа во ситуација кога се создаваа најразлични културно - уметнички и други слични организации. Но и кога се формира во февруари 1947 година ДПМ, тој не се најде меѓу првите негови седум редовни членови. Беше примен само како кандидат - член, најверојатно да го испече занаетот. Дури по неколку години, помеѓу четвртото и петтото Собрание тој стана редовен член заедно со Ангелко Крстиќ. А што имаа зад себе и Крле и Ангелко Крстиќ, тоа мошне добро е познато. Ангелко почина наскоро, а Крле во 1975 година. Но зад него остана

неговото дело. Него никој денеска не може да го поттурне и игнорира. Сеедно од кои причини.